

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

SDP.B.

Coll. No. 544

Title Kāśīkā vritti

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 544 Subject : Grammar

Title : Kāśikā vṛtti

Author : Vāmana Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

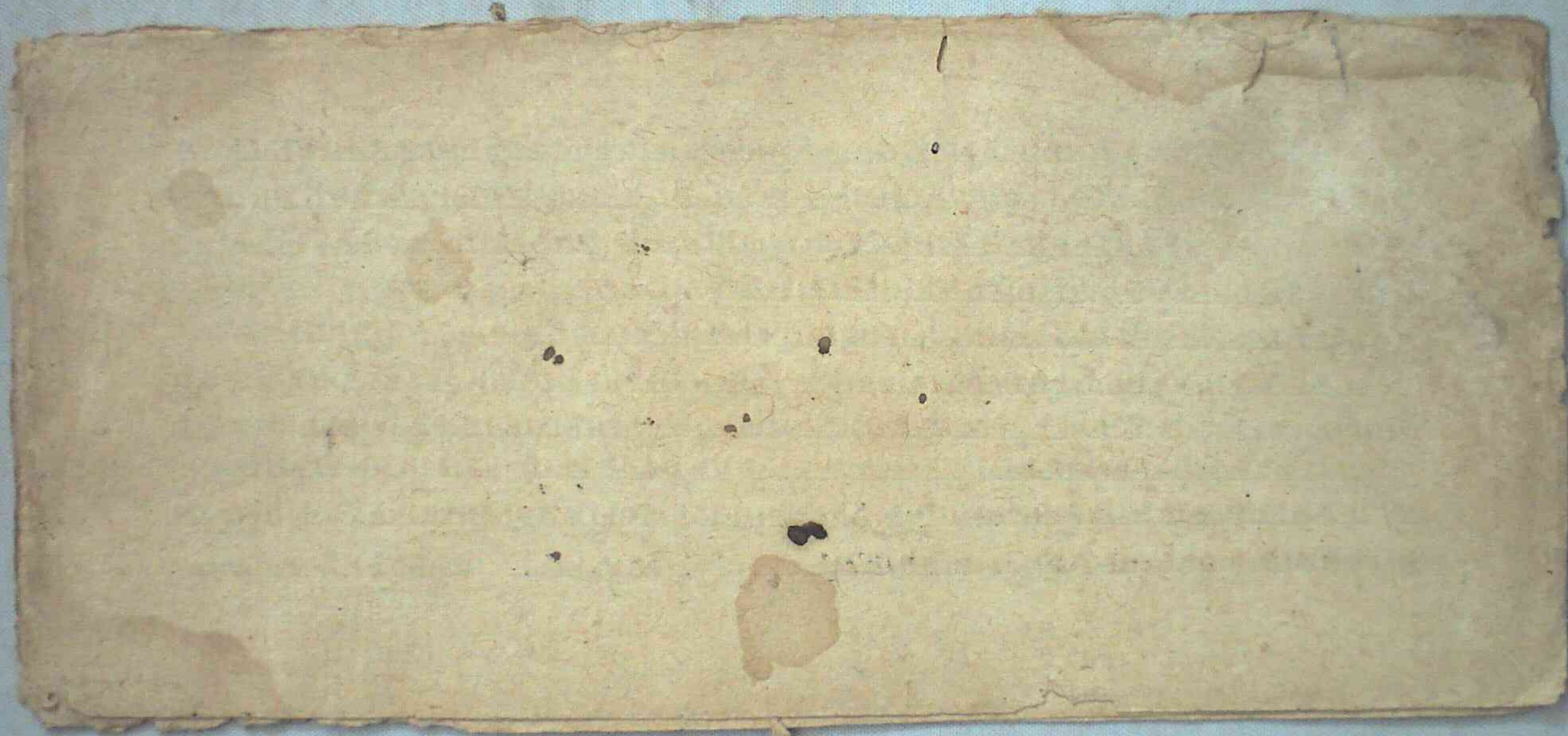
Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.3" by 4.2" Extent : 78-81 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : Incomplete.

॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥ ॥ समर्थः पदविधिः ॥ १ ॥ परिनाषेयं । यः कश्चिद्दिग्वास्त्रे पदविधिः समर्थः सम
 र्थो वेदितव्यः । अथवा । विधीयत इति विधिः । पदानां विधिः पदविधिः । समासादिः । समर्थः शक्रः विग्रहवाक्या
 र्थान्निधानेयः समर्थो वेदितव्यः । अथवा । समर्थपदाश्रयत्वात् समर्थः । समर्थानां पदानां संसृष्टार्थानां विधि
 र्वेदितव्यः । वक्ष्यति । द्वितीयाश्नाता । तपति गतात्पत्तप्राप्तापन्नैः कष्टं श्रितः । कष्टं श्रितः । नरकश्रितः । सम
 र्थग्रहणं किम् । पत्रपदे वदन्न कष्टं श्रितो विष्णुमित्रो गुरुकुलं । रतायात कृतार्थेन गुणवचनेन । शंकुलयाखण्डः
 शंकुलाखण्डः । किरिकाणः । समर्थग्रहणं किम् । किं त्वं करिष्यसि । शंकुलयाखण्डो देवदत्त उपलेन । चतुर्थस्तदर्थ
 र्थवलिहितसुखरहितैः । पूपायदारुः पूपायदारुः । कुण्डलहिरण्यं । समर्थग्रहणं किम् । गलत्वं पूपायदारुदेवदत्तस्य
 ग्रहे । पंचमानयेनादकनयं । दस्युधः । समर्थग्रहणं किम् । गलत्वं माटके न्योनयं देवदत्तस्य यज्ञतान् । षष्ठी । राक्षः
 पुरुषोराक्षपुरुषः । वासुणकं बलः । समर्थग्रहणं किम् । नायरिक्तः पुरुषो देवदत्तस्य । सप्तमीशौंडे । अष्टपुण्ड्रः
 अक्षशौण्डः । अक्षधर्तः । समर्थग्रहणं किम् । शक्रस्त्वमहं पुण्ड्रः पितृपानागारे । पदग्रहणं किम् । वर्णविधौ स १

मर्थपरिनाषामान्न । निष्ठुदधशानत्वं शाकेन । निष्ठुदधकुमारी लुचं हरदेवदत्त । यणदेशो नित्यश्चतुष्टयनि ॥ ॥
 सुवामंत्रिते पराङ्गवसरे ॥ २ ॥ सुवंतमामंत्रिते परतः परस्याङ्गवद्वति । स्वरेस्वरलक्षणे कार्ये कर्तव्ये । ताराभ्या
 निदेशो यं सुवंतमामंत्रितमनुप्रविशति । वक्ष्यति । आमंत्रितस्यादिरुदात्रो जवति । ससुफ्रस्यापि यथा स्यात् । कु
 ण्डेनारत्नं । परशुना दृष्टं । मद्राणां राजनः । काश्मीराणां राजनः । सुविनिक्तिं । पीडोपायमानः । आमंत्रित इति किं
 गेहेगार्गाः । परग्रहणं किम् । सर्वस्य मान्नतः । देवदत्तकुण्डेनारत्नं । अंगग्रहणं किम् । यथा मृत्पिंडी नृतः स्वरं लनेन ।
 उभयोराधुदात्तत्वेमादत्तं । वत्करणं किं । स्वाश्रयमपि यथा स्यात् । अमृकुण्डेनारत्नं । आमृकोत्तरमामंत्रितमनेति
 कइत्येकांतरनाभवति । स्वर इति किम् । रूपे सिञ्चनं । वर्मनमनाधत्वात्वे प्रतिपराङ्गवद्वति । सुवंतस्य
 पराङ्गवद्वति । वेसमानाधिकरणस्योपसंख्यानं । अननं रत्नात् । तीक्ष्णयास्त्रासीवने । तीक्ष्णेन परशुना दृष्टं ।
 द्रव्ययानां प्रतिषेधो वक्तव्यः । उच्चैरधीयान् । नीचैरधीयान् ॥ ॥ प्राकडारा समासः ॥ ३ ॥ कडाराः कर्मधारय
 निवक्ष्यति । आणनस्यात्कडारसंशब्दान्प्राप्य निवृद्धमनुकमिष्यामः । समाससंज्ञकास्ते वेदितव्याः । वक्ष्यति ॥

यथासादृश्ये ॥ ॥ यथाहं ब्राह्मणानामंत्रयस्वाप्राम्बुवने संज्ञासमावेशार्थं समासप्रदेशाः ॥ इत्यासमास इत्ये
वमादयः ॥ ॥ महसुपा ॥ ४ ॥ सुविनिवर्तते । सहेति । सुपेति । चैतदधि न तं वेदितव्यं । यदि न अर्धमनुक्रमिष्यामः । तत्रेह
मुपल्लिखेदृष्टव्यं । वक्ष्यति । द्विनायाश्चितेति । द्विनायां नंश्चिनादिभिः सुबन्तैः सह समस्यते । कष्टश्चिनः । सह ग्रहणं यो
गविनागार्थः । अनुव्यचलता । अनुप्रावर्षत् ॥ ३ ॥ अत्रिङ्गसहसमासः ॥ ॥ अव्ययीनावः ॥ ५ ॥ अव्ययीनावः
स्यमधिकारो वेदितव्यः । पानिनदुर्धमनुक्रमिष्यामोऽव्ययीनावः संज्ञकास्ते वेदितव्याः । वक्ष्यति । यथासादृश्ये ।
यथाहं ब्राह्मणानामंत्रयस्वा । अवर्ष संज्ञा चैवं महतीति न सर्वपदार्थप्राधान्यमव्ययीनावस्य दर्शयति । अव्ययी
नावप्रदेशाः । अव्ययीनावश्चेत्येवमादयः ॥ ॥ अव्ययीनावः विनक्तिसमापसमृद्धिः । यद्यपि नावात्पयामं प्रतिश
ष्टप्रादुर्भावपश्चाद्येषां अनुसर्ष्ययोग्यपदसादृश्यसम्पत्तिमाकर्ण्योक्तवचनेषु ॥ ६ ॥ सुपसुपेतिवर्तते । विनक्त्या
दिष्वर्षेषु पदव्ययवर्तते । सुबन्तेन समर्पेण सह समस्यते । समासोऽव्ययीनावसंज्ञश्च भवति । वचनग्रहणं
प्रत्येकमनिसंबध्यते । विनक्त्यर्पेतावत् । स्वाधिरुत्पययावर्तते । अधिस्त्रि । अधिकुमारि । समस्यर्षेव्ययं ॥

समापेकुंतस्य समापं । उपकुंतं । उपमणाकं । समृद्धिः । रुद्धेराधिक्यं समृद्धिः । पद्माणं समृद्धिः । समद्रं । सुगंधं ।
वर्तते । रुद्धिः । रुद्धेरन्तावो रुद्धिः । दुःशाकं । दुर्धवनं । अर्षीनावो । महिकाणामनावः । निर्महिकं वर्तते । अत्ययो
नूतत्वं । अनिक्रमः । अतीतानि शान्तानि । अतिशान्तं वर्तते । असम्प्रति । उपनोगस्य वर्तमानकालप्रतिषेधः । अ
तिनेष्टकं । ते स्तकमाढादने । तस्यायमुपनोगकालो न नवतीत्यर्थः । शष्टप्रादुर्भावः । प्रकाशनाशस्य । इ
तिपाणिनि । यस्याणिनि । तस्याणिनि । घाणिनि । शङ्खे प्रकाशत इत्यर्थः । पश्चादर्थः । अनुरपमा । अनुपादा
ने । रथानां पश्चादित्यर्थः । यथायथार्थं पदव्ययं न समस्यते । योग्यतावासापरापत्तिरिति हन्तिः । सादृश्यञ्च प
थापत्तिः । सुरुपं । अनुरुपं । रूपयोग्यं वहतीत्यर्थः । वांश्मायां । प्रत्यर्षं । पदाधनिनिहन्त्रो । यथाशक्तिः । आनुप्र
व्यमनुक्रमः । अनुसर्षं भवतः प्रविशं । उ । अष्टानुप्रवेष्टेत्यर्थः । योगपधमेककालतासचक्रंधेदिपुगपचक्रं
धेहीत्यर्थः । सादृश्यं कुत्पना । किमर्थं । मिदमुच्यते । यथार्थ इत्येवं सिद्धे गुणभूतेऽपि सादृश्ये यथास्यास्यात् ।
सहस्रः । क्रियासक्तिवि । सम्यग्निरनुरूप आत्मभावः । समृद्धेरन्यः । स ब्रह्म । वा नव्याणां । सहस्रं सालं कायना

नां साकल्यमशेषता। सत्त्वमस्य बहुरति। अधिकार्थवचनेन न किंचिदस्य बहार्थपरित्यजनीति प्रतिपाद्यते
 अंतवचने। अंत इति परिग्रहापेक्षया समाप्तिरुच्यते। साग्रधीने। सैष्टिसयश्चुबंधं। पशुबंधं न मधीन इत्यर्थः
 इयं समाप्तिरसाकल्येऽप्यध्ययनस्य अवतीति साकल्यात्सुपुच्यते॥ ॥ यथा सादृश्ये ॥ १॥ यथेयेन द्रव्यममा
 दृश्ये कर्मानं सुपासह समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। यथा दृष्टं ब्राह्मणनामं त्रयस्वायेयेद्वा यथा
 दृष्टं। यथा निरूपं। यथा ध्यापकं। असादृश्य इति किं। यथा देवदत्तस्तथा यज्ञदेवः। यथा र्थे यदव्ययमिति त्वे
 लेव सिद्धे वचनमिदं सादृश्यप्रतिषेधार्थं॥ ॥ यावदवधारणे॥ ॥ यावदित्येतद्रव्यमवधारणे वत्तमानं
 सुपासह समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। यथा दृष्टं ब्राह्मणनामं त्रयस्वा। अवधारणमियन्नापरिदे
 दः। यावदमत्र ब्राह्मणनामं त्रयस्वा। यावेत्यमत्राणिसंनवन्ति तावत्। आमंत्रयस्वा। अवधारण इति किम्। याव
 दनेनावदुक्तं। नावधारयामि वि। यन्मया भुक्तमिति॥ ॥ सुप्रतिनामां त्रार्थं॥ ॥ मात्रास्लोकमव्ययमिति पर्यायः
 मात्रार्थवत्तमानेन प्रतिनासह सुवर्तं समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। अस्त्यत्र किञ्चित्तरपः सप्त ३

नि। मात्रार्थ इति किम्॥ दृष्टं प्रतिविद्योतने विद्यता सुवितिवत्तमाने उनः सुप्रग्रहणमव्ययमिति न्यर्थः॥ ॥ अस्त
 लाका संख्याः परिणामा॥ १०॥ अस्तलाका संख्या इत्येते परिणामसह समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। किं
 व्यवहारे समासोऽयमिष्यते। यच्चिकानामघ्नविशेषः। पञ्चधिरहैः शालाका निर्वानवति। तत्र यदा सर्वत्रानाः प
 तंति। अवांचोवा। तदा पातयिता जयति। तस्यैवाव्यविधानोऽन्यथा पाते सति नवति। अहो एतं न तथा दृष्टं। यथा प्रवर्तये
 अस्तपरि शालाका परिः अवांचोवा संख्या। एक परि। द्वि परि। त्रि परि। परमेण चतुष्परि पंच सुत्वे कुरुपा सुजय
 एव न विध्यति। अस्तद्वयस्तरतायां तः पूर्वोक्तस्य यथानतः। किं न व्यवहारे च एकत्वे तत्रात्मा कयोः विभाषा। विभाषे
 त्ययमधिकारो वेदितव्यः। यदि न त्रधर्मभुक्तमिष्यामस्मद्विनाषा नवति। वक्ष्यति। अयपरि बहिरं च वः पंचम्याः। अय
 त्रिगर्तं हि हो देवः। अयत्रिगर्तं सोऽहो देवः॥ ॥ अपपरि बहिरं च वः पञ्चम्याः॥ ११॥ अपः परि बहिरः अचु इत्ये
 ने सुवर्तः पंचम्यं नेन सह समस्यते या समासोऽवयवाभावश्च समासो नवति। अपत्रिगर्तं हि हो देवः। अपत्रिगर्तं सोऽप
 रित्रिगर्तं परित्रिगर्तं सोऽवहिर्यामि। वहिर्यामाना प्राग्रामां। प्राग्रामात्। वहिः शब्देन योगे पंचमी नावस्ये तदे

वहापके॥ ॥ आअयहिनिविधोः॥ १३॥ आदित्येन नम्याहनिविधोर्वर्त्तमानं पंचम्यं तेन विनाषा समस्यते। अ
 व्यपितावश्च समासो भवति। आपाटला पुत्रं हृष्टो देवः। आपाटला पुत्रात्। अत्रिविधोः। आकुमारं यशः पाणि
 नेः। आकुमारात्॥ ॥ लहणेनात्रिप्रती आत्रिमुख्ये॥ १४॥ लहणेन चिह्नं तद्वाचिना सुबनेन सह। त्रिप्रतिशब्दावा
 त्रिमुख्ये वर्त्तमानौ वा समस्यते। अव्ययीनावश्च समासो भवति। अग्निशालजाः पतन्ति। अग्निमग्निप्रत्यग्नि। अ
 ग्निप्रति। अग्निं लहन्त्या त्रिमुखं पतन्तीत्यर्थः। लहणेनेति किम्। स्तब्धं प्रतिगतः। प्रतिनिवृत्त्यसु च्छमेकात्रिमुखं
 तः। अत्रिप्रती इति किम्। येनाग्निस्तेन गतः। आत्रिमुख्य इति किम्। अमेकाणावः। अग्निन वांकाणाव इत्यर्थः॥ ॥
 अनुयस्मया॥ १५॥ समया समीपायस्य समयाय समया समया र्धवाचित्वा ह नुरेव समये रूपचरितः। अनुयस्य
 समयावाचीनेन लहणेन सुबनेन सह समस्यते विनाषा। अव्ययीनावश्च समासो भवति। अनुवनमत्रा निगतिः। वन
 मधु। अनुविति किम्। वने समया। यस्तं नयेति किम्। वृक्षमनुविद्योतने विद्युत्। अव्ययं विनक्तु समीपे ते वसिष्ठे
 पुनर्वचने विनाषार्थं॥ ॥ यस्य वायामः॥ १६॥ लहणेनेति वर्त्तते। आपामौ दैर्घ्यं। अनुयस्य दैर्घ्यावाचीनेन